

Metka Gombač

BENEŠKA SLOVENIJA 1945–1946

Beneška Slovenija, najzahodnejši del strnjene slovenskega ozemlja, je raznolika dežela ne le po zunanem izgledu, ampak tudi po svojem načinu življenja. Bolj malo je bilo napisanega o stvarnosti Beneške Slovenije, ki je izredno zanimiva pa tudi drugačna od zgodovinsko političnih dogajanj in okoliščin sosednjih pokrajin. Leta 1866 je Beneška Slovenija prišla v okvir Kraljevine Italije, za katero se je odprlo vprašanje, kako ravnati s približno 35.000 Slovenci iz Nadiške doline, Terske doline in Rezije. Kraljevina Italija ni namreč trpela nikakršnih lokalnih samouprav. Kot država, ki je šele dobro zaključila osamosvojitveni in združitevni proces ni predvidevala rešitve odprtih vprašanj kulturne in jezikovne avtonomije raznih manjšin. Že tedaj so se pojavljali posamezni opozorilni glasovi slovenskih intelektualcev iz Benečije, ki so zahtevali posebno obravnavo lastne večstoletne avtonomije. Italija je predvsem z ukrepi v šolski politiki pričela z načrtno asimilacijo slovenskega življa na priključenih ozemljih.¹ Z uvedbo italijanskega jezika v urade in šole je bila slovenščina postopoma izrinjena iz javnega življenja. Uporaba domačega, slovenskega jezika se je ohranila predvsem med zidovi domačih hiš. V javnosti pa se je uporabljala le še v cerkvi in pri poučevanju verouka. Obdobje po prvi svetovni vojni in čas fašizma sta stanje slovenske manjšine samo še bolj zaostrila. Posledice zasejane narodnostne mržnje in sovraštva ter poudarjanje superiornosti italijanske kulture in jezika nad kulturo in jezikom Slovencev se je v dobi fašizma stopnjevalo do najvišje možne mere. Zahteve po dokončni ureditvi nacionalnega vprašanja ob severnovzhodnih mejah Italije so se seveda odražale tudi v Beneški Sloveniji in močno vplivale na sožitje tu živečih narodov. Izvajanje raznarodovalne politike se je odvijalo po političnih ter administrativnih poteh in z nasiljem, kadar se je italijanskim oblastem zdelo potrebno.

Beneški Slovenci so bili vseskozi in so še danes ekonomsko navezani na furlansko nižino. Vendar je kljub temu teza, da je prebivalstvo Beneške Slovenije geografsko in ekonomsko vezano na Italijo, obsoletna in ne opravičuje izvajanja asimilacije italijanske države. Beneška Slovenija je pokrajina, ki je bila in je gospodarsko zaostala. Pomanjkanje zakonodaje, ki bi oživila in vzpodbudila gospodarstvo, je seveda imelo velike posledice, ki so vplivale na način življenja beneških Slovencev. Sezonske, začasne ali stalne emigracije so značilnost Beneške Slovenije že celo stoletje. V takih gospodarskih pogojih je zaostajalo tudi njihovo kulturno življenje; razviti niso mogli književnosti v slovenskem jeziku in prav tako ne moremo govoriti o lastnem političnem življenju. Zanimanje matične Slovenije za Benečijo je bilo do druge svetovne vojne minimalno. Redki so bili članki v slovenskem časopisju, še redkeje pa knjige o Beneški Sloveniji.

Maja meseca leta 1943 je prišla iz Slovenije partizanska brigada Simona Gregorčiča. Njena naloga je bila med drugim tudi ta, da se v krajih po Beneški Sloveniji razširi občutek prisotnosti slovenske vojske, kar naj bi pri ljudeh vzbudilo zavest o narodnostni pripadnosti in nacionalni povezanosti z matico. Celotna zamisel posega v Benečijo je predvidevala tudi pritok borcev v partizanske enote. V ta namen so se vrstila mnoga javna zborovanja po vaseh, ki so vzbudila določeno navdušenje pri prebivalstvu in vključitev večjega števila beneških Slovencev v partizanske enote. Že od vsega začetka so se vzpostavljali stiki med italijanskimi antifašisti (Mario Lizzero) in slovenskim partizani, ki so se udeležili predvsem v izmenjavi informacij in materialne pomoči.²

Jeseni 1943 je propad italijanske vojske tudi v slovenski Benečiji ustvaril prazen prostor in vakuum oblasti. Vrstili so se spopadi z nemškimi in fašističnimi enotami. Avgusta 1944 se je oblikoval Operativni štab za zapadno Primorsko (OŠZP), v okvir katerega so prišle parti-

¹ Franco Belci, Sonia Kucler; *La Slavia Veneta nel secondo dopoguerra (1945–54), Nazionalismo e neofascismo nella lotta politica al confine orientale 1945–75*, II. del, Trst 1977, str. 582.

² Mario Pacor: *L'incontro tra Sloveni e Italiani nella lotta di liberazione, La storia della Slavia Italiana, Quaderni Nediža 3*, Trst 1978, str. 128.

zanske enote, ki so sodelovale v bojih v Beneški Sloveniji in sicer Briško-beneški odred, 17. brigada Simona Gregorčiča in enote Idrijsko-tolminskega odreda.³ Poleg slovenskih partizanskih enot so delovale v Beneški Sloveniji tudi italijanske antifašistične enote, ki so se po svetovnonazorskem pogledu delile v garibaldinske (razredne stranke) in osoppovske (meščanske stranke). Proti koncu leta 1944, predvsem pa novembra in decembra istega leta, so si v Beneški Sloveniji sledili pozivi za mobilizacijo in odredbe o obvezni oddaji, kar se je marsikje dokaj ostro izvajalo in povzročalo odpor med prebivalci. Tudi v teh pokrajinah je partizanska vojska ustanavljala organe oblasti, OF odbore in narodnoosvobodilne odbore, koliko in kako pa so ti odbori res delovali v praksi, je vprašanje posebne obravnave.

Že pred koncem vojne so se zaostrovali odnosi med slovenskimi partizani, garibaldinci in osoppovci. Osoppovci se niso podredili slovenski vojski in so trdno stali na stališču, da se bo o državni pripadnosti odločalo po vojni ob udeležbi zavezniških držav.⁴ Vendar se je njihov nastop proti slovenskim partizanom, garbaldincem in njihovim somišljenikom v Beneški Sloveniji po koncu vojne pokazal v drugi luči, saj so se odločili za italijanski okvir, za skrajni nacionalizem in protislovenstvo. V zadnjih dneh aprila in prvih dneh maja 1945 so slovenski partizani, garibaldinci in osoppovci osobodili vso Benečijo in Furlanijo. Seveda so pri tem pazili na to, da so prvi osobodili večja središča ter s tem prejudicirali jutrišnjo mejo. Dejstvo je, da so pri osvoboditvi Beneške Slovenije sodelovale slovenske partizanske enote, ki so osvobajale Videm, Čedad, Čento, Humin, Krmin, Špeter Slovenov, Št. Lenart. S temi boji je bilo osvobojeno celotno slovensko etnično ozemlje. V začetku maja 1945 so bile slovenske partizanske enote v osvobojenih mestih in sicer: OŠZP, komanda kobariškega vojnega področja ter Beneški bataljon v Vidmu, I. bataljon v Čenti in Huminu, II. bataljon v Krminu in Rezijanski bataljon v Čedadu. Jugoslovanske enote so ostale tu do konca maja 1945, ko so se morale umakniti na reko Sočo. Do 10. junija 1945 je bil razformiran OŠZP in vse enote.⁵

Po osvoboditvi se je usoda Beneške Slovenije zopet ločila od ostalega slovenskega ozemlja v Italiji. Spor za meje med Italijo in Jugoslavijo se je občutil tudi v Beneški Sloveniji. Po umiku jugoslovanskih vojaških enot so zavezniki pustili prostor organiziranju in delovanju italijanskim paravojaškim skupinam, ki so bile izrazito nacionalistično usmerjene. V Beneški Sloveniji sta po osvoboditvi izstopila dva problema: vprašanje meja in delovanje reakcije. O slovenski zavesti, ki bi se edina lahko uprla italijanski, tedaj ni bilo govora. Skoraj stoletna raznarodovalna politika je pustila svoje posledice. Pasivnost je bila reakcija večine slovenskega prebivalstva na vse pritiske in na hudo nasilje, ki je sledilo še vrsto let po vojni. Dejstvo je, da so na vsakega Slovenca v Beneški Sloveniji, ki se je za slovenstvo tudi javno opredelil, gledali kot na Titovega agenta in torej potencialnega pristaša ideje o priključitvi k Jugoslaviji. Skovanka »slavokomunist« je označevala tistega v Beneški Sloveniji, ki je bil nevaren italijanski državi.

Ob proučevanju dokumentov iz fonda Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst (PNOO) ter ob pomoči redke literature o Beneški Sloveniji za prvi dve leti po vojni se ponujajo nekateri odgovori na vprašanja o pasivnosti ali odporu beneškega prebivalstva. Na eni strani je močno italijansko nasilje nad Slovenci, ki se je izražalo v najhujših oblikah političnega ustrahovanja, fizičnih napadih na osebe in na stanovanja, v uničevanju gospodarskih poslopij itd. Na drugi strani pa je vtis, ki ga je marsikje zapustila jugoslovanska vojska ter njeni ukrepi, pri manjšini vzbujal veliko previdnost pa tudi odpor. Izvajanje mobilizacije med vojno in vključevanje rekrutov v enote izven Beneške Slovenije, nasilne rekvizicije, poizkusi uvajanja narodne oblasti v vzhodni in zahodni Benečiji so ob zanemarjanju in neupoštevanju posebnosti tega področja ohlajali ambicije za priključitev k novi jugoslovanski državi. Teh specifičnih razmer, ki so bile rezultat prejšnjih časov, se ob koncu vojne niso zavedali aktivisti iz goriškega okrožnega odbora, ki so si predstavljali, da bodo že s svojo prisotnostjo v vaseh Beneške Slovenije rešili vse nakopičene probleme. Poročilo propagandne komisije pri okrožnem OF za Goriško z dne 13. 5. 1945, poslano pokrajinski propagandni komisiji, je značilno za ta čas. Opozarja sicer na odpor prebivalstva, obenem pa naivno ugotavlja:

³ Franc Črnugelj-Zorko: Na zahodnih mejah 1943, Briško beneški odred in 3. soška (20.) brigada, Ljubljana 1986, str. 13–16.

⁴ Mario Pacor: L'incontro, str. 158–159.

⁵ Primorske brigade: Osvoboditev Slovenske Benečije, Ljubljana 1953, str. 92–96.

»KNOO se še na znajdejo. Treba je konferenc in ljudstvo bo ponovno dokazalo svojo zvestobo OF in poletelo v delo.«⁶

Na mednarodnem nivoju je potekal boj za meje in določitev statusa tržaške in goriške pokrajine. Prišlo je do podpisa beograjskega (9. 6. 1945) in devinskega sporazuma (20. 5. 1945), kjer je bilo določeno jugoslovanskim protestom navkljub, da se v okvir angloameriškega okupacijskega področja ne vključi Beneška Slovenija. Le-ta je bila vključena v videmsko pokrajino in ni postala predmet mednarodne arbitraže. Vprašanje pripadnosti Beneške Slovenije je ostalo aktualno še vse leto 1945. Na londonski konferenci 18. 9. 1945 je jugoslovanska delegacija, ko je postavila svoje teritorialne zahteve proti Italiji, poudarila, da je osnova njenih zahtev predvsem etnična meja. Drugače je treba ravnati le v primeru, ko gre za povezanost mest in podeželja ali pa v slučaju tesne gospodarske povezanosti krajev na obeh straneh meje ali pri zagotavljanju možnosti komunikacij med kraji, ki bi prišli v isto državo. Zato je linija jugoslovanskih zahtev prav v primeru Beneške Slovenije zajemala tudi občine na robu nižine: Krmin, Čedad in Čento.⁷ Vprašanje pripadnosti Beneške Slovenije se je nadalje zaostriло ob izjavi britanskega zunanjega ministra Bevana, ki je 23. 11. 1945 v Spodnjem domu izjavil, da bodo upravo severnih italijanskih pokrajin izročili italijanski vladi, kar je pomenilo raztegnitev italijanske uprave tudi v Beneško Slovenijo.⁸ Dne 3. 12. 1945 je jugoslovanska vlada v posebni noti zopet zahtevala vključitev Beneške Slovenije in Kanalske doline v cono A, ki jo je upravljala Zavezniška vojaška uprava.⁹ Na moskovski konferenci (16.–26. 12. 1945) pa so bili po dolgi pogajanjih določeni pogoji za sklenitev mirovne pogodbe med Italijo in Jugoslavijo.¹⁰

V Trstu in Gorici so takoj po koncu vojne pričeli z velikimi pripravami za nadaljevanje boja, tokrat boja za razmejitve na mirovnih sestankih. V Ljudskem domu v Gorici je bil 27. 9. 1945 izvoljen tričlanski odbor, za sprejem tujih novinarjev in mednarodnih komisij, ki se je dva dni kasneje razširil za dva člana. V odboru so bili Josip Birsar, Stanko Jug, Ivo Juvančič, Ludvik Zorzut in Avgust Sfiligoj.¹¹ Že na svoji prvi seji so veliko pozornosti posvetili Beneški Sloveniji ob ugotovitvi, da je to ozemlje docela zanemarjeno, prepuščeno samo sebi in raznim pritiskom, posebno po odločitvi, da bo spadala Beneška Slovenija upravno pod videmsko pokrajino. Sklenjeno je bilo, naj se ponovno poiščejo in navežejo stiki s slovenskimi duhovniki, predvsem pa z Ivanom Trinkom, in naj jih pritegnejo k sodelovanju. Določili so tudi, da se v Beneško Slovenijo v najkrajšem času pošljeta dva predstavnika iz goriškega okrožja, ker bi se tako najbolje seznanili z razmerami na celotnem področju Beneške Slovenije. Poročilo iz srede oktobra 1945, poslano je bilo tudi študijskemu odseku pri PNOO je sestavljeno iz dveh delov. V prvem delu je Mirko Domenis poročal o svojih vtisih iz Beneške Slovenije. Dokaj splošno, dobrovoljno ugotavlja, da je stanje v vzhodni in zahodni Benečiji zelo ugodno in naklonjeno Jugoslaviji. Opozoril je, da v dolini reke Nadiže Jugoslavija »ne uživa ugleda«.¹² Spregovoril je tudi o zbiranju podpisov za priključitev k Jugoslaviji, akciji, ki je tekla po celem slovenskem primorju. To politično izjasnjevanje so v Beneški Sloveniji zelo težko izpeljali. Razmere so bile tam v drugi polovici leta 1945 res dramatične. Kot izjavlja Domenis, je reakcija (misli predvsem na osoppovce) najstrožje prepovedala izjavljanje za združitev z ostalimi Slovenci ter zahtevala izjavljanje za Italijo ali pa molk. Grozili so vsakomur, ki bi kakoli podpisal in grožnje so tudi uresničevali. Tudi Primorski dnevnik že od avgusta 1945 dalje poroča o pogostih fizičnih obračunavanjih, napadih in zastraševanjih po Beneški Sloveniji. Dne 22. 8. 1945 se je delegacija približno stotih beneških Slovencev oglasila pri komandantu odreda JA za Slovensko primorje Trst in Istro polkovniku Benčiču, ki so ga obvestili o postopanju reakcije, o slabi preskrbi in oskrbi z živili. Protestirali so tudi pri zaveznikih, a so naleteli

⁶ Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino (AINZ), fond Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst (PNOO) fasc. 237/11/4, Poročilo propagandne komisije pri okrožnem OF za Goriško okrožje, 13. 5. 1945.

⁷ Fran Zwitter: Julijska krajina po drugi svetovni vojni, Geografski vestnik, 19, 1947, str. 17.

⁸ Janko Jeri: Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni, Ljubljana 1961, str. 91.

⁹ Prav tam, str. 91.

¹⁰ Prav tam, str. 139.

¹¹ AINZ, fond PNOO, fasc. 379/1/2, Zapisnik z dne 27. 9. 1945.

¹² AINZ, fond PNOO, fasc. 33/1/3, Poročilo okt. 1945.

na gluha ušesa.¹³ Tudi v mesecu septembru 1945 je večje število člankov v Primorskem dnevniku opozorilo na nasilje in ustrahovanje, ki sta se vsak dan pojavljala v Beneški Sloveniji.

Drugi del poročila iz srede oktobra 1945, ki podaja dosti bolj realno podobo stanja v Beneški Sloveniji, sta sestavila solkanski župnik Božo Kjačič in Anton Vuk iz Mirna, ki sta 2. 10. 1945 obiskala nekatere duhovnike v Beneški Sloveniji. Pogovarjala sta se z Antonom Cuffolom, župnikom iz Laz, Josipom Gorenškom, kanonikom iz Čedad, ter z nekaj družinami iz Št. Lenarta. Iz podatkov, ki sta jih zbrala sta poročala, da reakcijo predstavljajo bivši fašisti, karabinjerji, osoppovci, osvobodilnemu gibanju pa niso naklonjeni niti zavezniki. Posledice propagande, sporov in nasilja so povzročile tudi veliko zmedo med prebivalci: »za Italijo niso navdušeni, za Jugoslavijo, jim ne dopade režim in se ga boje . . . Položaj izgleda tak, da bi (s) sedanjo strahovlado v slučaju plebiscita glasovala ogromna večina za Italijo, pod eventualno zasedbo po Jugoslaviji bi bilo obratno, pod neutralno zasedbo, kjer bi tudi mi lahko neovirano razvili propagando, zagotovili dobrohotno in demokratično postopanje v okviru Jugoslavije, bi plebiscit izpadel ugodno za nas.« Poročilo se zaključuje: »O tem, kar je bilo v prejšnjih časih in po 1. maju zamujenega ne kaže razpravljati, a bi marsičem pojasnilo sedanje za nas dokaj neugodno stanje.«¹⁴ V tem času so, kot vidimo, razmišljali tudi še o možnosti plebiscitarne rešitve.

Odbor je 26. in 27. 10. 1945 poslal v Beneško Slovenijo Ludvika Zorzuta. Zorzut je peš prehodil kraje od Čedad, preko Nadiže mimo slovenske vasi Azle do vasi Sovodnje. Njegova naloga je bila, seznaniti somišljenike o možnosti obiska mednarodne razmejitvene komisije, novinarjev, zbrati pa je hotel še razne podatke ter si ustvariti vtis o položaju beneških Slovencev v videmski pokrajini. Obiskal je tudi Ivana Trinka in takole posredoval pogovor z njim: »Orisal je sedanji položaj svojih rojakov brez olepšanja in brez pretiravanja.« Trinko, ki je bil resno zaskrbljen nad narodnostnim in političnim položajem, je ponudil vso svojo pomoč v obliki sodelovanja pri pripravi spomenic. Nakazal je možnost objave nekaterih rokopisov ter ponudil v uporabo bogato knjižnico v Vidmu. Kot dober poznavalec življenja in ljudi v Beneški Sloveniji pa se je zavedal resničnega stanja in posledic asimilacijske politike ter povratka prilik iz fašistične dobe. Njegova skrb za usodo Beneške Slovenije je bila zelo velika: »Kar nas je v družini, smo vsi zavedni Slovenci, a sosede, naši domačini, nas sovražijo, ker ne razumejo. Od moje strani je bilo vse napravljeno. Poslal sem spomenico o Beneških Slovencih v London in isto kopijo sem izročil partizanom, tako da sem obojestransko zadovoljil, vedno pa v korist svojih rojakov. Spomenici sem priložil vse potrebne dokumentarne liste. Med drugim sem predlagal, naj bodoče nove meje zajamejo čim manj Furlanov oz. Italijanov. Kar nas je zavednih, smo za Jugoslavijo. Nekateri moje rojake straši komunistični sistem vladanja. Mojim rojakom so se partizani najbolj zamerili s tem, ker so mobilizirali tudi naše ljudi, vendar moram reči, da so dejansko več škodovali domobranci skupaj z Nemci, ki so toč okrog imeli zelo hude takozvane »rastrellamente« (čistke predvsem pod Matajurjem). Bog varuj, če bi moral odločiti plebiscit usodo Slovenske Benečije, ker bi mi dobili največ 5% glasov v naš prilog. Vse naše reke, potoki, steze, ceste vodijo dol v Čedad, ki je gospodarsko središče slovenskih Benečanov.«

Razgovora se je poleg Ivana Trinka in Ludvika Zorzuta udeležil tudi domači vikar Jožef Kjačič, ki je bil mnenja, da bi se miselnost beneških Slovencev v kratkem času spremenila, če bi te kraje zasedla Jugoslavija. Izrazil pa je zaskrbljenost, da bi utegnili biti beneški Slovencei zopet nekakšna »reciprocitna kompenzacija na račun Italijanov, ki bi ostali pod Jugoslavijo.«¹⁵ Ludvik Zorzut se je po tem obisku dokopal do spoznanja, da je odnos slovenskega prebivalstva do jugoslovanske ideje dokaj odklonilen, mnenja pa je bil, da bi se dalo marsikaj spremeniti ob večjem sodelovanju s somišljeniki, seveda z dobrim in vztrajnim delom in osveščanjem prebivalcev Beneške Slovenije predvsem na narodnostnem vprašanju.

Napoved možnosti ustanovitve in formiranja mednarodne komisije izvedencev za rešitev vprašanja mej je predstavljalo novo etapo pri reševanju mejnega vprašanja med Italijo in Jugoslavijo, obenem pa je prav to precej poslabšalo in zaostri razmere v Beneški Sloveniji

¹³ Primorski dnevnik, št. 85, 22. 8. 1945.

¹⁴ AINZ, fond PNOO, fasc. 33/I/3, Poročilo okt. 1945.

¹⁵ AINZ, fond PNOO, fasc. 379/I, Poročilo L. Zorzuta, 30. 10. 1946.

v začetku leta 1946. Februarja 1946 se je Ludvik Zorzut zopet napotil v Beneško Slovenijo, da bi se sestal s slovenskimi duhovniki. Slovenska duhovščina je bila tudi po drugi svetovni vojni tako kot pred njo, eden glavnih nosilcev narodnega prebujenja in uveljavljanja beneških Slovencev. Ob raznih oblikah pritiskov na Slovence, njihov jezik in kulturo, je le cerkev predstavljala tisto stvarnost, ki se je zavzemala in borila za uporabo slovenskega jezika v javnosti. Slovenski kler se je proti asimilaciji boril z vsemi možnimi sredstvi, predvsem pa z lastnim angažiranjem ter s tiskom, razdeljevanjem različne drobne literature med ljudmi. Duhovniki, ki so bili zaradi tega izpostavljeni tudi policijskim diskriminacijam, so v Beneški Sloveniji marsikdaj predstavljali ne le cerkvene ampak tudi civilne voditelje družbe. Zato ni slučaj, da so predstavniki goriškega odbora iskali zveze in stike prav s slovenskimi duhovniki.

Ludvik Zorzut je med 8. in 11. 2. 1946 drugič obiskal Ivana Trinka ter z njim govoril o delu Odbora in ga prosil, če bi vodil delegacijo beneških Slovencev ob srečanju z mednarodno razmejitveno komisijo. Ob tej priliki bi jim izročili spomenico za priključitev Beneške Slovenije k Jugoslaviji, Trinko pa bi spregovoril o slovenskem prebivalstvu v videmski pokrajini. Monsignor Trinko, ki je bil tedaj 83 let star, se je strinjal s predlogom goriškega Odbora in obljubil, ker sam ni bil več zmožen zaradi bolezni večjega angažiranja, da bo pooblastil duhovnike, da v njegovem in svojem imenu zagovarjajo in utemeljujejo zahteve, ki jih ljudstvo, že asimilirano »v svoji stari italijanski in kulturni zaostalosti, ne more še dojeti.«¹⁶ L. Zorzut se je sestal tudi z vikarjem Jožefom Kjačičem iz Trčmuna in župnikom Paskvalom Gujonom iz Matajurja. Domenili so se, da bi 18. 2. 1946 v Čedadu organizirali zaupen sestanek vseh naklonjenih duhovnikov iz Beneške Slovenije. Beneški duhovniki so goriški Odbor preko Zorzuta posebej prosili, naj poskrbi pri vseh akcijah in kontaktih z njimi za največjo tajnost in previdnost, kajti tudi med domačini so imeli ovaduhe in zaradi tega velike težave.

Preko zime se stanje v Beneški Sloveniji ni kaj dosti spremenilo. Ob nedeljah so se pričeli na raznih shodih po vaseh pojavljati propagatorji italijanske socialistične stranke in italijanske krščanske demokracije, do katerih pa so bili beneški Slovenci prav tako nezaupljivi in nedostopni kot do ostalih agitatorjev.

Goričani in Benečani so se pogovarjali še o možnosti izvedbe ljudskega štetja. Ta akcija je v drugi polovici leta 1945 dokaj uspešno potekala po celem ozemlju Slovenskega primorja s Trstom. Prišli so do zaključka, da je štetje izvedljivo le v čistih slovenskih farah, na podlagi matičnih knjig, kar bi sestavili duhovniki sami. Na mešanih področjih pa bi bilo to izvedljivo le sumarično in bi navedli le število prebivalcev. Duhovniki so Zorzuta prosili, naj jim s pomočjo PNOO priskrbi čim več slovenskih knjig, pesmaric, mašnih in narodnih pesmi, da bi jih porazdelili po farah.

Do napovedanega sestanka v Čedadu med slovenskimi duhovniki iz Beneške Slovenije in predstavniki iz Gorice in Trsta 18. 2. ni prišlo, kajti pritisk in nadzor nad duhovniki se je zelo povečal. Ob priliki cerkvenega shoda v Ažli na dan sv. Valentina 14. 2. 1946 se je sestala večja skupina duhovnikov, ki so predlagali, da se namesto sestankov organizira ilegalna obveščevalna služba, ki bi imela center v Lazah oziroma v Landru in bi obsegala področja v Št. Lenartski, Sovodenjski in Nadiški dolini ter bi zajemala tudi rezijske Slovence. Center naj bi imel obveščevalne postojanke, kjer bi se zbirala kurirska pošta. Tak predlog so izoblikovali zato, ker so le v taki organizaciji videli možnost nadaljnjega delovanja. Izražena je bila tudi želja, da se kurirska pošta vrši posredno, preko goriškega okrožnega študijskega odseka, oziroma sprejemnega Odbora v Gorici. V poročilu je bil tudi seznam slovenskih duhovnikov, ki so uživali popolno zaupanje in ki so bili vedno pripravljeni za sodelovanje.¹⁷

Že 19. 2. 1946 je L. Zorzut odšel skupaj z L. Mermoljo in J. Birso iz Gorice v Beneško Slovenijo, da bi izpeljali organizacijo informacijsko propagandne službe v zvezi s pripravami na prihod mednarodne razmejitvene komisije. V Lazah so se srečali z župnikom Antonom Cuffolom, ki se je do tedaj povezal z beneškimi duhovniki, učitelji in nekaterimi domačini, v glavnem z bivšimi partizani. Izdelali in dopolnili so načrt, o katerem je govoril Zorzut v poročilu z dne 18. 2., in sicer načrt o informacijsko propagandni službi, kot dopolnilo k že zasnovani organizaciji zaupnikov. Domenili so se za tri glavne informacijske postaje: 1. Livek-Mata-

¹⁶ AINZ, fond PNOO, fasc. 33/I/3, Poročilo L. Zorzta, 18. 2. 1946.

¹⁷ Prav tam.

jur, župnik Paskval Gujon, za vzhodno Beneško Slovenijo, 2. Platišče, župnik Angel Špekunja, za severozahodne dele Beneške Slovenije, 3. Raulis, župnik Peter Černoja, za južne in osrednje dele Beneške Slovenije. Sprva je bil sicer določen Čedad kot tretja postojanka, vendar so se naknadno odločili za Rualis, manjši in manj nadzorovan kraj. Glede delegacije, ki bi se pogovarjala z zastopniki razmejitvene komisije, so sklenili, da župnika Cuffolo in Kramer izbereta 6 do 10 zaupnih duhovnikov in laikov, pripravljenih, da kot predstavniki beneških Slovencev stopijo pred mednarodno razmejitveno komisijo. Župnik Kramer je prebral osnutek spomenice, v kateri so dokumentarno nanizani podatki o slovenskem izvoru, samoupravi v preteklosti, razmere pod italijanskim režimom; poudarjena je zahteva o povrnitvi starih pravic, »vendar ne izpoveduje jasno absolutno izjave za priključitev k Jugoslaviji, to pa iz razloga, kakor se Benečani opravičujejo, kar je njihov politični položaj smatrati iz povsem drugih vidikov nego v goriški pokrajini.«¹⁸ Zorzut je bil mnenja, da bo glede tega vprašanja treba resolucijo popraviti tako, da bosta obe strani zadovoljni. Poročal je tudi, da so v Beneško Slovenijo poslali večje število knjig.

V zadnjih dneh februarja 1946 so na sestankih v Lazah 23. 2. in Rualisu 26. 2. govorili predvsem o spomenici, jo izoblikovali in določili skupino iz Beneške Slovenije, ki bi se udeležila pogovora s predstavniki razmejitvene komisije. Osnutek spomenice z dne 28. 2. 1946 navaja dve rešitvi, ki bi prišli v poštev v Beneški Sloveniji: 1. »Ako bo slovenska Benečija združena s Slovenijo v Jugoslavijo naj ji bo zajamčena popolna verska svoboda, kakor jo tolmači katoliška cerkev. Slovensko ljudstvo v Benečiji je brez izjeme katoliško, in globoko verno, in samo katoliški veri se mora zahvaliti, da je moglo do danes ohraniti svojo osebnost in svoj jezik. V gospodarskih zahtevah naj mu pride povrnjena tisočletna gospodarska avtonomija, ali samouprava, v okviru združene Slovenije. 2. Ako bo zopet pripojena Italiji, naj ji bodo zajamčene vse pravice manjšin: svobodna uporaba materinega jezika v cerkvi, v uradu, na sodnji, v kulturnih društvih in tako dalje. V šolah naj se poučuje poleg ital., obvezno tudi slovenski jezik.«¹⁹

V prvem delu spomenice je poudarek na verski svobodi, kajti propaganda in vesti, ki so prihajale iz Jugoslavije o zatiranju vere, komunizmu, obračunavanju med Slovenci, so povzročale veliko nesigurnost med slovenskimi duhovniki. Razumeli so, da je nastopilo obdobje, ko se zopet kroji usoda beneških Slovencev. Njihova tajna organiziranost je bila na zavirljivi ravni, bili so v stalnih stikih ter iskali rešitve, ki bi zaščitile in izboljšale življenje beneških Slovencev, saj so posledice totalitarne italijanske politike v preteklosti in popolna gospodarska zanemarjenost te predele držali v veliki politični, kulturni in gospodarski zaostalosti. Pritiski s strani oblasti v videmski pokrajini in reakcije nad organiziranimi in aktivnimi duhovniki so si sledili iz dneva v dan. Njihovo gibanje so stalno kontrolirali, jim na ta način oteževali medsebojne stike in obračunavali tudi fizično z njihovimi kurirji.²⁰ Duhovnik Kramer je poslal pismo F. Parriju, predsedniku italijanske vlade, A. De Gasperiju, za njim in ju opozoril na teror, ki je vladal v Beneški Sloveniji. Parri in za njim tudi De Gasperi sta na Kramerjevo pismo reagirala z okrožnico videmskemu prefektu, kjer sta apelirala na spoštovanje drugače govorečih in na medsebojno razumevanje. Seveda pa so bile besede in dejanja tudi tokrat različne in vidnejših rezultatov okrožnice ni bilo. Proti takoiimenovanim »slavokomunistom« so se znašali tako legalno kot ilegalno. Župani so postali glasniki skrajnega protislovenstva. Tako je župan iz Št. Lenarta pozval prefekta videmske pokrajine Candolinija, naj že enkrat ustavi slovensko propagando v teh krajih, saj se italijansko »ljudstvo« čuti osamljeno in zapuščeno od lastne domovine.²¹

Ugotavljamo lahko le, da se je oblast v videmski pokrajini lotila reševanja stanja v Beneški Sloveniji na dvoumen in protisloven način. Redki poizkusi posredovanj so bili le neke formalne oblike administrativnih posegov. Res je, da so bile rešitve nakopičenih problemov težko izvedljive zaradi splošne napetosti, ki je vladala v Beneški Sloveniji, kljub temu pa ne moremo mimo dejstva, da so posredovanja v zvezi z reševanjem manjšinskih problemov v

¹⁸ AINZ, fond PNOO, fasc. 379/1/2, Poročilo L. Zorzuta, 22. 2. 1946.

¹⁹ AINZ, fond PNOO, fasc. 56/1/5, Spomenica slovenskih duhovnikov iz Beneške Slovenije, 28. 2. 1946.

²⁰ AINZ, fond PNOO, fasc. 379/1/2, Poročila o sestankih v Beneški Sloveniji, 25. 2. 1946 in 28. 2. 1946.

²¹ Belci, Kucler, Nacionalismo, str. 584.

Beneški Sloveniji občutila navezanost s preteklostjo. Italija, ki je izšla iz rezistence, postala republika, dobila novo ustavo, je v teh krajih obdržala zelo nepopustljivo stališče, ki je spominjalo na čase izpred druge vojne. Prefekt Candolini je ostro napadel partizanske formacije ne glede na narodnostno pripadnost. Tudi v Beneški Sloveniji se je antikomunizem povezoval s protislovenstvom. Negativen odnos do tega vprašanja se je stopnjeval do zanikanja drugače govorečih, kar je izhajalo že iz prejšnjih obdobj, se v času rezistence potuhnilo, pa zopet obudilo ob sporu za meje po vojni. Ta spor je postal izreden katalizator novega italijanskega nacionalizma. Prefekt Candolini je, kot je razvidno iz poročil, ki jih hrani Državni arhiv v Vidmu, sicer priznal napake fašizma, ki je zanikal vsako nacionalno različnost bodisi slovensko kot furlansko.²² Sam pa vendar ni našel nekega novega pristopa k reševanju manjšinskega problema. Manjšinsko vprašanje v Beneški Sloveniji je obravnaval le kot sektaško delo redkih intelektualcev, ki so podpihovali sicer mirno in nekonfliktno prebivalstvo. Zato je bilo po Candolinijevem mnenju potrebno to jedro, ki so ga predstavljali predvsem slovenski duhovniki, močno nadzorovati in po potrebi tudi zapreti. Dramatičen ton, ki izhaja iz Candolinijevih poročil, je bil mnogokrat prenapet in pretiran. Posredni namen teh okrožnic pa je bil tudi ta, da bi se razširilo mnenje, da je v Beneški Sloveniji napočil čas, ko naj bi uvedli poseben policijski režim, v katerem bi lahko sumljive slovenske aktiviste izločili iz beneških dolin.

Kot je bila mednarodna situacija ob vprašanju razmejitve med Italijo in Jugoslavijo vse bolj zaostrena, tako so se razmere v Beneški Sloveniji slabšale. Vse pogostejši so bili napadi na »slavokomuniste«, bivše partizane, duhovnike, in vse več je bilo karabinjerjev in drugih vojaških skupin. Tudi furlanska duhovščina in cerkveni ordinariat v Vidmu so očitali slovenskim duhovnikom, da so komunisti, ker se zavzemajo za Slovenijo in Jugoslavijo. Župnik Kramer je moral kmalu po prvem sestanku s predstavniki iz Gorice na zagovor v Videm, »da tamkaj potolaži razgrete duhove, ker je celotna dolina vedela in govorila, kako da so bili komunistični emisarji iz Jugoslavije, oz. cone A pri njih.«²³ Duhovniki v Beneški Sloveniji so delali v težkih razmerah. Na eni strani so se vrstili pritiski posvetnih in cerkvenih oblasti, na drugi strani pa je bila še bolj boleča nenaklonjenost in nerazumevanje velikega dela slovenskega prebivalstva. O slovenski zavesti, ki bi se edina mogla postaviti po robu italijanski, med veliko večino prebivalstva tedaj ni bilo govora. Tako piše Janko Beltram iz Gorice, da se v Beneški Sloveniji lahko oprejo le na slovenske duhovnike: »Kot je znano v Benečiji je večina prebivalstva za italijansko rešitev vprašanja, zato ne more odločati o pripadnosti trenutno razpoloženje ljudstva, ki je nahujskano s strani fašistov in vse preplašeno. Odloča naj to, ali so Slovenci ali niso. Z ozirom na to, da je duhovnik v vasi za Jugoslavijo in kot človek, ki ima zbujeno nacionalno zavest, je to oseba in mnenje, ki (ga) je treba upoštevati.«²⁴ Tako je bilo stališče goriškega okrožja.

Priprave za sprejem mednarodne razmejitvene komisije so izzvale veliko zanimanje za te kraje tudi izven Beneške Slovenije. Čeprav le za krajši čas se je na ozemlje Beneške Slovenije gledalo kot na kraje, ki se morajo združiti z ostalo Slovenijo kot integralni del. Tudi v Primorskem dnevniku se od aprila 1946 naprej večkrat na teden pojavljajo članki o Beneški Sloveniji, terorju, ki so mu bili izpostavljeni prebivalci, strahu in hudemu pomanjkanju. Vrsta sestavkov govori o zgodovinskih dejstvih, ki opravičujejo zahtevo o združitvi Beneške Slovenije z ostalo Slovenijo.

Študijski odsek, ki je bil ustanovljen pri PNOO, je izdelal v sodelovanju z najuglednejšimi znanstveniki iz Slovenije celo vrsto študij, ki so utemeljevale upravičenost zahtev jugoslovanske strani. Na prihod izvedencev so se temeljito pripravili. Mednarodna komisija je pričela z rednim delom 9. 3. 1946 v Trstu, saj je bila ena izmed nalog te komisije tudi proučevanje razmer zemljepisnih in ekonomskih posebnosti na kraju samem. Že 12. 3. so bili predstavniki PNOO France Bevk, dr. Boris Puc in Eugenio Laurenti na sprejemu pri komisiji izvedencev v Trstu. Delegacijo komisije so sestavljali vodje vseh štirih zavezniških držav. Predsedujoči je bil Jean Phil Wolfram. Iz zapisnika razgovora je razvidno, da je potekal sproščeno, govorili so le o Trstu, bližnji okolici (15 km) in PNOO. Izvedence je zanimalo predvsem številčno stanje

²² Belci, Kucler, Nacionalismo, str. 585.

²³ AINZ, fond PNOO, fasc. 16/IV/3, Poročilo feb. 1946.

²⁴ AINZ, fond PNOO, fasc. 33/I/3, Pismo J. Beltrama, 7. 3. 1946.

prebivalstva, kako je s slovenskim osnovnim in srednjim šolstvom in kateri jezik se je uporabljal v tržaških cerkvah.²⁵ O drugih pokrajinah in problemih na tem prvem sestanku niso govorili.

Dan poprej se je v imenu beneških Slovencev pismo obrnil na mednarodno komisijo predsednik PNOO France Bevk. Zaprošil je, naj sprejmejo delegacijo beneških Slovencev ali v Trstu, Gorici, Krminu ali Čedadu. V delegaciji beneških Slovencev so bili: Jožef Kramer, župnik v Landru, Anton Cuffolo, župnik v Lazah, Valentin Birtič, župnik v Mersinu, Jožef Kjačič, župnik v Trčmunu, Ivan Trinko, župnik in starosta v Trčmunu, Paskval Gujon, župnik v Matajurju, Marij Lavrenčič, župnik v Štoblanku, Andrej Kračina, župnik v Št. Lenartu, Peter Hvalica, vikar v Dolenjem Barnasu, Marij Černet, župnik v Topolovem, Aleksander Tomazetič, župnik v Gor. Trbilju, Angel Spekonja, župnik v Platišču, Evgen Dorbolo, župnik v Prosnitu, Anton Vidmar, župnik v Tiponu, Peter Del Medico, župnik v Zavrhu, Peter Černoja, župnik v Rualisu pri Čedadu, Artur Blažutič, župnik v Viškorši v Reziji, Ivan Podreka iz Št. Lenarta, ki je v Kobaridu izdajal »Il nostro tricolore«, Valentin Kijabelj, kmet in posestnik v Dolini pri Klodiču, Jožef Duš, gostilničar v Mašerih, Arturo Blasutto, kmet in posestnik iz Viškorše, Anton Kručilj, učitelj iz Podvršč, Ludvik Rašič, kmet in posestnik v Štupici v Nadiški dolini.²⁶ Vprašanje je, če je pismo s prošnjo za sprejem in razgovor sploh prišlo komisiji v roke, kajti kopiji je dodan pripis, da so pošto sicer predali v hotelu »Excelsior« v Trstu, da pa kljub zahtevam niso dobili potrdila o izročitvi. Pismo je prevzel vratar, ki je izjavil, da je pooblaščen za sprejem in odpravo pošte.²⁷

Na prihod članov razmejitvene komisije se je seveda pripravljala tudi italijanska stran. Italijanska vlada je pred tem že sestavila spomenico za ambasadorje v Rimu, kjer jih je obvestila o 50.000 italijanskih beguncih, ki so pobegnili iz cone B. V Trstu so ravno ob prihodu komisije pripravili vagone in stanovanja za begunce iz Jugoslavije. Karabinjerji iz Škrutovega v Beneški Sloveniji so prosili za pomoč in okrepitve in oborožili osoppovce v Podtalni, Mersi, Črničah, Kozicah, Ravnah, Oblici in Srednjem z obrazložitvijo, da prihajajo z druge strani Soče »partizani, ki streljajo po beneških hribih in terorizirajo beneško ljudstvo.«²⁸

Ker na prošnjo za sprejem delegacije iz Beneške Slovenije ni bilo odgovora s strani mednarodne razmejitvene komisije, je PNOO dne 28. 3. 1946 zopet pisal izvedencem in opozarjal na položaj beneških Slovencev v videmski pokrajini. Navajal je, da je prišlo do hudih izgredov 24. 3., ko so po vaseh občine Sovodenj in v vaseh pod Matajurjem izobesili jugoslovanske zastave. Zastave so italijanski vojaki nasilno odstranili, sledile pa so aretacije in pretepi. V pismu se ponovno priporoča sprejem delegacije Slovencev iz Beneške Slovenije, ki je bila pripravljena za pogovore.²⁹

Kaže, da so prav dogodki v Sovodenjski občini 24. 3. prestrašili še tiste redke posameznike, ki so se odločili, da bodo v nekaterih vaseh po Beneški Sloveniji pričakali člane razmejitvene komisije. Ko je komisija prišla v Beneško Slovenijo 30. in 31. 3. 1946, so se izvedenci pogovarjali v glavnem z italijanskimi župani (občine Praprotno, Sovodnje, Torijan), ki so seveda prikazali razmerja, kot so sami hoteli. Komisija je v Sovodnjah po hišah preverjala prebivalstvo i ugotovila, da županova izjava, da je to italijanska občina z italijanskim prebivalstvom ne drži, kar so vnesli v zapisnik. To pa je bilo tudi vse, kar se je zgodilo. Po Beneški Sloveniji so spremljali komisijo italijanski agenti v civilu, tako da razgovori s prebivalci slo-

²⁵ AINZ, fond PNOO, fasc. 54/IV/2, Zapisnik razgovora med predstavniki PNOO in predstavniki Mednarodne razmejitvene komisije, 12. 3. 1946.

²⁶ AINZ, fond PNOO, fasc. 7/V/2, Pismo PNOO Mednarodni razmejitveni komisiji v Trstu, 11. 3. 1946, navaja imena: Jožef Kramar, (Giuseppe Cramaro), Landar, v Landarju (Antro); Anton Cuffolo (Antonio), Laze (Lasiz); Valentin Birtič (Birtig Valentino), pesnik Zdravko, Marsin (Mersino); Jožef Kjačič (Giuseppe Chiacig), Tarčmun (Tercimonte); Ivan Trinko; Paskval Gujon (Pasquale Guion); Matajur (Montemaggiore); Marij Lavrenčič (Mario Laurencig), Štoblank (San Leonardo); Peter Hvalica (Pietro Qualizza), Barnas (Vernasso); Marij Černet (Mario Černet), Topolovo (Topolò); Aleksander Tomazetič (Sandro – Alessandro Tomasetig), Gorenji Tarbij (Tribil di sopra); Angel Spehonja (Angelo Specogna), Plestišta (Platischis); Evgen Dorbolo (Eugenio Dorbolò), Prosnid (Prosenicco); Anton Vidmar (Antonio Vidmar), Tipana (Taipana); Peter Del Medico (Pietro), Zavah (Villanova delle grotte); Peter Černoja (Pietro Cernoia), Rualis – Čedad; Arturo Blasutto, Rezija, Viškorša (Monteaperta); Ivan Podreka, Sv. Lenart (San Leonardo); Valentin Kjabaj (Chiabai Valentino), Dolina (Dolina); Jožef Duš (Dus Giuseppe), Mašera (Masseris); Arturo Blasutto, kmet Viškorša (Monteaperta); Anton Crucil, Podvaršč (Podvarschis); Lodovico Rosič, Štupica (Stupizza) – (podatke jezikovno poenotila prof. Živa Gruden)

²⁷ AINZ, fond PNOO, fasc. 54/IV/2, Izjava, 11. 3. 1946.

²⁸ AINZ, fond PNOO, fasc. 34/II/6, Situacijsko poročilo o Benečiji, 12. 3. 1946.

²⁹ AINZ, fond PNOO, fasc. 11/I/1, Pismo PNOO Medzavezniški komisiji ekspertov za raziskovanje jugoslovansko-italijanske meje, 28. 3. 1946.

venske narodnosti niti niso bili možni. Iz mnogih izjav ljudi, ki so se le prebili do posameznih članov komisije, je razvidno, da so po takih posegih sledila huda obračunavanja.³⁰ Komisiji so poslali protestna pisma med drugim tudi duhovniki, obrtniki, učitelji in trgovci iz Beneške Slovenije in poudarili, da se je s prihodom komisije pritisk na Slovence še povečal.

Komisija ekspertov za študij in reševanje vprašanja italijansko-jugoslovanske meje je konec aprila 1946 predložila štiri mejne linije, ki so jih predlagale posamezne delegacije. Svet zunanjih ministrov se je sestal v maju 1946, kjer sta ameriška in britanska delegacija opustili svoja predloga, 3. 7. 1946 pa so na novem zasedanju Sveta sprejeli francosko rešitev, kar je odločilo tudi usodo beneških Slovencev. Že proti koncu maja je italijanska vlada organizirala močno volilno propagando v Beneški Sloveniji za volitve v italijansko ustavodajno skupščino, pričela pa je v juliju tudi z mobilizacijo letnikov 1924, 1925, 1926 in sicer tudi tistih, ki so se borili v partizanskih enotah. Teror in pritiski so se stopnjevali, ustrahovanja Slovencev so se vrstila. Gonja se je širila tudi s pomočjo raznih ilegalnih časopisov kot »Il tricolore«, »L'Italia agli Italiani«.

Ko so v italijanskem parlamentu govorili o severovzhodnih mejah Italije, Beneška Slovenija ni postala dežela s posebnim statutom, ki bi beneškim Slovincem zagotovil status manjšine. Tradicija italijanskega nacionalizma je v teh krajih najdlje obdržala svoje korenine. Ob vztrajnem poudarjanju nasilja, ki naj bi se po drugi svetovni vojni izvajalo nad italijanskim prebivalstvom, ki je ostalo v okviru nove jugoslovanske države, se o nasilju, ki so mu bili izpostavljeni Slovenci v Beneški Sloveniji in Reziji v Italiji, ni govorilo. Še dolgo po letu 1945 v teh krajih pravne države ni bilo in so imele razne tajne in polvojaške organizacije proste roke do izvajanja terorja nad prebivalci slovenske skupnosti. Ustrahovanja, varnostni ukrepi, družbeno in gospodarsko zatiranje, kulturno diskriminiranje, so bili realnost povojnih let. Nadaljevala so se leta napetosti. Toda razvoj je šel kljub vsemu naprej. Beneški Slovenci so v sedemdesetih letih napredovali do tiste stopnje, ki je odprla vrata reševanju problema lastnega obstoja in preživetja.

³⁰ AINZ, fond PNOO, fasc. 54/IV/1, Izjave, 1. 4. 1946.

Riassunto

LA SLAVIA VENETA 1945–1946

Metka Gombač

Alla fine della seconda guerra mondiale la Slavia Veneta seguì un percorso diverso dalle altre regioni abitate dagli Sloveni nel Nordest di quella che fu la Venezia-Giulia. Nella Benecia si definirono soprattutto due grossi problemi, quelli in merito al nuovo confine e quelli in relazione al risvegliato fascismo.

Dopo l'accordo di Belgrado e quello di Duino (9., 20. 6. 1945) si decise di non includere la Slavia Veneta nella zona d'occupazione angloamericana, ma di annetterla alla provincia di Udine e non divenne oggetto di nessun arbitraggio internazionale. La Benecia fu oggetto di discussione per tutta la durata del 1945 e 1946 ed è per questo che a Gorizia si istituì un comitato per la salvaguardia delle suddette zone. In questo fondo d'archivio si trovano moltissime testimonianze sulle vicende della Slavia Veneta in questo periodo. I collegamenti si tenevano soprattutto con gli intellettuali della Benecia e cioè con gli ecclesiastici locali. Si aspettò con grande speranza la commissione internazionale per i problemi di confine ma gli Sloveni non furono accettati come partner il 30. e il 31. 3. 1946. In questo tempo si istituì un clima di terrore verso tutti quelli che esprimevano la loro appartenenza alla lingua slovena e la commissione internazionale comunicò alla conferenza di pace di Parigi che la Benecia non doveva far parte della regione a statuto speciale. Si concluse così un ciclo pieno di speranze che fu però traumatizzante per tutta la popolazione non italiana della zona.

ZBIRKA ZGODOVINSKEGA ČASOPISA

Na upravi Zgodovinskega časopisa (SI-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, tel. 061/150-001, int. 210) lahko naročite naslednje zvezke knjižne zbirke ZČ:

1. Edvard Kardelj-Sperans in slovensko zgodovinopisje. Ljubljana 1980, 44 strani. — **156 SIT**

Zbornik objavlja predvsem gradivo z izrednega občnega zbora Zgodovinskega društva za Slovenijo (2. marca 1979) ob štiridesetletnici izida knjige Edvarda Kardelja-Speransa »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«.

2. Franc Šebjanič: Šolnik in domoljub Adam Farkaš (1730–1786). Ljubljana 1982, 24 strani. — **100 SIT**

Razprava o doslej skoraj nepoznanem zaslužnem prekmurskem protestantskem učnjaku in rektorju šopronskega liceja.

3. Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem. Posvetovanje ob štiridesetletnici Denarnega zavoda Slovenije, Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984. Ljubljana 1987, 134 strani. — **336 SIT**

Zbornik objavlja 15 razprav o denarstvu, bančništvu, zasluhkih, cenah in življenjskih stroških na Slovenskem od antike do obdobja po drugi svetovni vojni.

4. Dušan Kos: Bela krajina v poznem srednjem veku. Ljubljana 1987, 76 strani. — **232 SIT**

Razprava o srednjeveški zgodovini Bele krajine (politične, upravne, cerkvene razmere, plemstvo, gospostva, mesta, agrarna kolonizacija).

5. Janez Cvirn: Boj za Celje. Politična orientacija celjskega nemštva 1861–1907. Ljubljana 1988, 88 strani. — **268 SIT**

Na podlagi nemških virov je avtor prikazal postopen prehod celjskih Nemcev od liberalne, v nacionalnem oziru manj napadalne politike do narodnostnega radikalizma, vsenemštva, antisemitizma in poudarjanja superiornosti arijske rase, ki so prevladali v desetletju pred 1. svetovno vojno.

6. Predrag Belić: Prva tri desetletja jezuitov in Slovenci (1546–1569). Ljubljana 1989, 40 strani. — **148 SIT**

Predvsem na podlagi korespondence škofa Textorja z Ignacijem Lojolskim so prikazane cerkvene razmere v Sloveniji, Textorjeva prizadevanja, da bi jezuit postal ljubljanski ali tržaški škof ter filoprotestantsko razporeženje slovenskih študentov teologije v Rimu.

7. Marta Verginella: Družina v Dolini pri Trstu v 19. stoletju. Ljubljana – Trst 1990, 36 strani. — **132 SIT**

Večplasten vpogled v družinsko življenje vaške skupnosti, tipologija družin in poročnih zvez ter spremembe zaradi bližine mesta Trsta.

8. Rajko Bratož: Vpliv oglejske cerkve na vzhodnoalpski in predalpski prostor od 4. do 8. stoletja. Ljubljana 1990, 72 strani + pril. — **240 SIT**

Zgodovinska sinteza razvoja krščanstva v nekdanjem slovenskem prostoru od nastopa verske svobode do pokristjanjenja Slovencev.

9. Petra Svoltšak: Slovenski begunci v Italiji med prvo svetovno vojno. Ljubljana 1991, 56 strani. — **220 SIT**

Leta 1915 so italijanske oblasti po zasedbi področij na desnem bregu Soče izselile civilno prebivalstvo; iz različnih krajev Italije so se vrnili na domove spomladi 1919.